

CZU: 341.645:341.231.14

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.5113570>

RESPECTAREA FORȚEI OBLIGATORII A HOTĂRĂRILOR CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI

Corina ȘIMAN

Universitatea de Stat din Moldova

Forța obligatorie a hotărârilor pronunțate de Curtea de la Strasbourg reprezintă un „pilon” major pe care se sprijină sistemul instituit de Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. În timp ce uneori nu se ține cont de caracterul obligatoriu al hotărârilor Curții, reiterat la diverse ocazii de către organismele internaționale, există anumite instrumente îndreptate spre revitalizarea procesului de executare a hotărârilor de „condamnare” neglijate.

Cuvinte-cheie: Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, hotărâri și decizii ale Curții Europene a Drepturilor Omului, forță obligatorie a hotărârilor, proces de executare a hotărârilor, Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei, Curtea Constituțională a Federației Ruse, Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept.

OBSERVING THE BINDING FORCE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS JUDGMENTS

The binding force of the judgments issued by the Strasbourg Court is a major “pillar” that the system established by the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms rests upon. While the binding nature of the Court's judgments, reiterated by international bodies on various occasions is sometimes not taken into account, there are certain instruments aimed at revitalising the process of executing the neglected judgments of “conviction”.

Keywords: European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, judgments and decisions of the European Court of Human Rights, binding force of judgments, process of judgments execution, Committee of Ministers of the Council of Europe, Constitutional Court of the Russian Federation, European Commission for Democracy through Law.

Introducere

Potrivit articolului 46 § 1 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, „Înaltele Părți Contractante se angajează să se conformeze hotărârilor definitive ale Curții în litigiile în care ele sunt părți” [1], ceea ce denotă **caracterul obligatoriu** al hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului. Deși obligativitatea executării hotărârilor pronunțate de instanța europeană este, de fapt, incontestabilă și nu ar trebui să fie pusă în discuție de către statele „condamnate”, totuși uneori se atestă un fel de nihilism juridic în acest sens.

Rezultate și discuții

Doctrinarul William A. Schabas a punctat anumite nuanțe ale conceptului *forță obligatorie* în sistemul Convenției Europene a Drepturilor Omului. Astfel, noțiunea „forță obligatorie” este inclusă în titlul articolului 46, însă în textul propriu-zis aceste cuvinte nu apar. Noțiunea „forță obligatorie” este în strânsă legătură cu conceptul de *res judicata*, deși primul paragraf al articolului 46 sugerează că nu acest aspect se subînțelege prin termenul „obligatoriu”. Unica altă întrebuintare a cuvântului „obligatoriu” în dreptul Convenției este în articolul 5 al Protocolului nr.16 unde, în conformitate cu Raportul său explicativ, semnificația pare a fi în legătură cu principiul *res judicata*. Conceptul „obligatoriu”, în contextul articolului 46, nu se aplică noțiunii de precedent judiciar. În principiu, la Curtea Europeană a Drepturilor Omului nu există nicio regulă de *stare decisis* [2, p.866].

Același autor a notat faptul că obligația consacrată în paragraful 1 al articolului 46 este o formulare specifică a principiului general *pacta sunt servanda*, codificat în articolul 26 al Convenției de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor din 1963, și în al treilea paragraf din preambul: „Orice tratat în vigoare leagă părțile și trebuie să fie executat de ele cu bună-credință” [2, p.866]. În cauza *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) c. Elveției (nr.2)* Curtea a evidențiat obligația statelor de a executa tratatele cu bună-credință, după cum este notat, în mod particular, în al treilea paragraf din preambulul și în articolul 26 al Convenției de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor [3, §87].

Pentru a asigura respectarea angajamentului asumat de statele părți la Convenție – de a se conforma hotărârilor definitive pronunțate de Curtea de la Strasbourg, acestea au convenit asupra unui control politic al executării hotărârilor Curții, exercitat de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei. Doctrinarul Titus Corlățean susține că „articolul 46 § 2 confirmă și în acest fel specificitatea mecanismului de control de la Strasbourg prin deplasarea exercitării competenței controlului într-un cadru internațional care implică o responsabilitate colectivă, capabilă să dea greutatea necesară și să confirme caracterul obligatoriu al hotărârilor Curții pentru statele condamnate” [4, p.155].

În pofida celor menționate *supra*, există situații în care nu se ține cont de forța obligatorie a hotărârilor pronunțate de instanța europeană.

La 14 iulie 2015 Curtea Constituțională a Federației Ruse a decis că hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului care sunt în contradicție cu Constituția nu pot fi executate în Rusia. Respectiv, invocând prevederile Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor, instanța constituțională a declarat că decizia unui organism interstatal autorizat, inclusiv hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului, nu poate fi executată de Federația Rusă dacă interpretarea normei unui tratat internațional, pe care se bazează această decizie, încalcă prevederile corespunzătoare ale Constituției Federației Ruse. Adicional și *inter alia*, Curtea Constituțională a afirmat că, în timp ce este legată de cerința de a respecta un tratat internațional intrat în vigoare, precum Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, Rusia este totuși obligată să asigure supremația Constituției în cadrul sistemului său de drept, care o „constrânge” în caz de orice coliziune în acest domeniu – deși Constituția și Convenția se bazează pe aceleași valori esențiale de protecție a drepturilor și libertăților umane și civile – să acorde prioritate cerințelor Constituției Federației Ruse și, în consecință, să nu urmeze literalmente hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului, dacă punerea sa în aplicare este contrară valorilor constituționale [5].

Ulterior, în același an, a fost propusă modificarea Legii Constituționale Federale privind Curtea Constituțională din 21 iulie 1994, cu scopul de a conferi instanței constituționale rusești dreptul de a declara decizii ale instanțelor internaționale drept neexecutorii. Legea de modificare a intrat în vigoare la 15 decembrie 2015. Comisia de la Veneția s-a expus asupra amendamentelor respective, în contextul celei de-a 106-a sesiuni plenare din 11-12 martie 2016. Potrivit Opiniei interimare a Comisiei Europene pentru Democrație prin Drept, o eventuală declarație de neexecutare a unei hotărâri a Curții Europene a Drepturilor Omului încalcă articolul 46 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, iar **executarea hotărârilor Curții este o obligație juridică inechivocă** și include obligația statului de a se conforma interpretării și aplicării Convenției formulate de Curtea de la Strasbourg în cauzele introduse împotriva sa. Interpretarea Convenției de către Curtea Europeană, așa cum se reflectă în deciziile/hotărârile sale, este la fel de obligatorie pentru statele părți, ca și deciziile/hotărârile în sine și Convenția *per se*. Libertatea de alegere în privința executării hotărârilor se referă la modul de executare, care nu este absolută. Statul trebuie să execute, și doar modalitatea de executare poate fi la discreția statelor, deși chiar și această discreție nu este nestingherită [6].

La 19 aprilie 2016 Curtea Constituțională a pronunțat prima sa hotărâre în baza amendamentelor introduse prin legea din 2015, în urma examinării posibilității de a executa, în conformitate cu Constituția Federației Ruse, hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului din 4 iulie 2013 privind cauza *Anchugov și Gladkov c. Rusiei*. Instanța constituțională rusească a concluzionat, *inter alia*, că era imposibilă executarea hotărârii Curții de la Strasbourg în speța *Anchugov și Gladkov c. Rusiei* prin modificarea legislației Federației Ruse, astfel încât să fie excluse de la privirea de dreptul electoral anumite categorii de condamnați care execută o pedeapsă în locuri privative de libertate [7].

În timpul celei de-a 107-a sesiuni plenare din 10-11 iunie 2016 Comisia de la Veneția s-a expus asupra amendamentelor la Legea Constituțională Federală privind Curtea Constituțională a Federației Ruse și prin Opinia sa finală, subliniind, *inter alia*, că executarea hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului este o obligație juridică inechivocă și imperativă, respectarea căreia este vitală pentru păstrarea și încurajarea comunității de principii și valori ale continentului european [8].

La 18 iunie 2020 Comisia de la Veneția a adoptat Opinia sa asupra proiectului de amendamente la Constituție, referitoare la executarea în Federația Rusă a hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului. Conform proiectului respectiv, pot fi aplicate acorduri și tratate internaționale, precum și decizii ale organismelor internaționale, numai în măsura în care acestea nu implică restricții asupra drepturilor și libertăților oamenilor și cetățenilor și nu sunt contrare Constituției. Comisia de la Veneția a notat că, în esență, modificările propuse constituționa-

lizează amendamentele la Legea Constituțională Federală privind Curtea Constituțională a Federației Ruse, care au intrat în vigoare în decembrie 2015. În cele din urmă, Comisia și-a exprimat îngrijorarea în privința înrădăcinării constituționale a puterii de a declara drept neexecutorie o hotărâre a Curții de la Strasbourg [9].

Este curios faptul că Federația Rusă până în prezent nu a executat hotărârea în cauza *Catan și alții c. Republicii Moldova și Rusiei*; or, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat încălcarea Convenției doar de către cel din urmă stat. Speța se referă la plângerea unor copii și părinți, care aparțineau comunității moldovenești nistrene, cu privire la efectele unei politici de limbă adoptate de către regimul separatist, care interzicea utilizarea alfabetului latin în școli, precum și măsurile luate pentru punerea în aplicare a acestei politici. Curtea a menținut în această hotărâre concluziile sale din cauza *Ilașcu și alții c. Moldovei și Rusiei*, potrivit cărora în perioada cuprinsă între 2002 și 2004 „Republica Moldovenească Nistreană” a mai putut să-și continue existența datorită sprijinului militar, economic și politic al Federației Ruse. Prin urmare, instanța europeană a considerat că faptele invocate de reclamantii din speță țineau de jurisdicția Federației Ruse. În acest sens, Curtea a constatat încălcarea de către Rusia a articolului 2 din Protocolul nr.1 la Convenția Europeană a Drepturilor Omului („*Dreptul la instruire*”) [10].

Există unele instrumente de impulsivitate a executării unei hotărâri de „condamnare” pronunțate de Curtea de la Strasbourg. Printre acestea se regăsește și practica emiterii de către Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei a rezoluțiilor interimare. În conformitate cu regula 16 din Regulamentul Comitetului de Miniștri privind supravegherea executării hotărârilor și a condițiilor reglementărilor amiabile [11], acesta poate adopta rezoluții interimare, în special pentru ca să constate stadiul progresului executării sau, atunci când este necesar, să-și exprime preocuparea și/sau să facă anumite sugestii în acest sens. Spre exemplu, în privința cauzei *Ilașcu și alții c. Moldovei și Rusiei* au fost adoptate 5 rezoluții interimare, *in concreto*: Rezoluția ResDH(2005)42 din 22 aprilie 2005 [12], Rezoluția ResDH(2005)84 din 13 iulie 2005 [13], Rezoluția ResDH(2006)11 din 1 martie 2006 [14], Rezoluția ResDH(2006)26 din 10 mai 2006 [15] și Rezoluția CM/ResDH(2007)106 din 12 iulie 2007 [16]. În textul acestor rezoluții Comitetul de Miniștri a reiterat faptul că **obligația statului pârât de a se conforma hotărârilor Curții este necondiționată**, iar prin Rezoluția ResDH(2006)26 din 10 mai 2006 Comitetul a declarat decizia sa de a asigura, prin intermediul tuturor mijloacele disponibile organizației, onorarea de către Rusia a obligațiilor care îi revin în temeiul hotărârii în cauză și a solicitat autorităților naționale ale statelor membre să ia măsurile pe care le consideră potrivite în acest scop. La 6 martie 2014 Comitetul de Miniștri a adoptat rezoluția sa finală pe marginea cauzei date – Rezoluția CM/ResDH(2014)37 [17]. Potrivit regulii 17 din Regulament, o asemenea rezoluție se adoptă atunci când Comitetul constată că statul a întreprins toate măsurile ce au fost necesare pentru a se conforma hotărârii pronunțate de Curte împotriva sa ori că au fost realizate condițiile reglementării amiabile. Ținem să menționăm că asupra cauzei *Catan și alții c. Republicii Moldova și Rusiei* au fost emise 4 rezoluții interimare, și anume: Rezoluția CM/ResDH(2014)184 din 25 septembrie 2014 [18], Rezoluția CM/ResDH(2015)46 din 12 martie 2015 [19], Rezoluția CM/ResDH(2015)157 din 24 septembrie 2015 [20] și Rezoluția CM/ResDH(2020)183 din 3 septembrie 2020 [21].

În privința cauzei *Catan și alții c. Republicii Moldova și Rusiei* cel din urmă stat, în pofida „condamnării” sale de către Curtea de la Strasbourg, își neagă implicarea, menționând, *inter alia*, că în speța dată instanța europeană, aplicând propria doctrină a „controlului efectiv”, i-a atribuit Federației Ruse responsabilitatea pentru încălcări pe teritoriul unui alt stat, cu care autoritățile ruse nu aveau nicio legătură, ceea ce a creat probleme serioase de implementare practică a acestei hotărâri [22].

Protocolul nr.14 la Convenție a introdus o nouă prerogativă a Comitetului de Miniștri, și anume – dreptul de a sesiza Curtea Europeană a Drepturilor Omului în cazul în care un stat refuză să execute hotărârea sa de „condamnare”. Mecanismul dat este prevăzut de articolul 46 § 4 din Convenție, precum și de regula 11 din Regulamentul Comitetului de Miniștri privind supravegherea executării hotărârilor și a condițiilor reglementărilor amiabile. Este de menționat faptul că la 29 mai 2019 a fost pronunțată prima hotărâre a Curții în baza articolului 46 § 4 (în contextul „*infringement proceedings*”), referitoare la cauza *Ilgar Mammadov c. Azerbaidjanului*, concluzionând că statul „condamnat” a eșuat în îndeplinirea obligației sale prevăzute de articolul 46 § 1 din Convenție, *id est* de a se conforma hotărârii Curții de la Strasbourg din 22 mai 2014 în speța nominalizată, constatând, în cele din urmă, încălcarea articolului 46 § 1 din Convenție [23]. La o etapă ulterioară, în virtutea articolului 46 § 5 din Convenție, cauza a fost retrimisă Comitetului de Miniștri spre examinarea măsurilor ce se impuneau și, în cele din urmă, ținându-se cont de acțiunile întreprinse de statul „condamnat”, materializate în eliberarea reclamantilor și prin faptul că în urma hotărârii instanței europene, emise în baza articolului 46 § 4,

Curtea Supremă a casat sentințele lor de condamnare și le-a acordat compensații pentru prejudiciu moral; speța a culminat cu adoptarea unei rezoluții finale – Rezoluția CM/ResDH(2020)178 din 3 septembrie 2020 [24].

Sancțiunile aplicabile, în caz de neexecutare a unei hotărâri a Curții, ar putea fi considerate acțiunile prevăzute de articolul 8 al Statutului Consiliului Europei, în care se menționează despre suspendarea drepturilor de reprezentare și solicitarea din partea Comitetului de Miniștri a retragerii statului din organizație, dar și despre încetarea calității de membru al Consiliului Europei, la decizia Comitetului de Miniștri [25]. Aceste măsuri sunt aplicate dacă are loc o încălcare gravă a principiilor statului de drept și a exercițiului drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, garantate de articolul 3 din Statut și „este evident că încălcarea în mod grav a drepturilor omului poate consta și în refuzul de executare a hotărârilor de condamnare pronunțate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului” [26, p.232]. Cauza *Loizidou c. Turciei* a condus Comitetul Miniștrilor în situația de a evoca oficial, pentru prima oară, posibilitatea excluderii din organizație, deși amenințarea a părut puțin plauzibilă [4, p.203].

Concluzii

Deși forța obligatorie a hotărârilor pronunțate de Curtea de la Strasbourg este indubitabilă, uneori statele părți la Convenția Europeană a Drepturilor Omului nu se conformează obligației asumate, și anume – de a executa hotărârile îndreptate împotriva lor. Totuși, există anumite instrumente care au rolul de a impulsiona procesul de executare, pe care le posedă un organ politic – Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei. În calitate de asemenea instrumente pot fi percepute posibilitatea de a emite rezoluții interimare, mecanismul oferit de articolul 46 §§ 4 și 5 din Convenție, precum și opțiunile prevăzute de articolul 8 din Statutul Consiliului Europei. Aceste prerogative nu întotdeauna se bucură de o eficiență sporită, însă caracterul obligatoriu al hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului nu este anulat de asemenea împrejurări. Respectiv, întru sprijinirea principiului *pacta sunt servanda* și a articolului 46 § 1 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, trebuie să fie depuse toate eforturile necesare pentru ca forța obligatorie a hotărârilor să fie respectată și concluziile Curții să fie implementate în modul corespunzător în sistemul de drept național vizat.

Referințe:

1. Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale din 1950 [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ROM.pdf
2. SCHABAS, W.A. *The European Convention on Human Rights: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2015. 1308 p.
3. Cauza *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) c. Elveției* (nr. 2) (cererea nr.32772/02), hotărârea din 30 iunie 2009 [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93265>
4. CORLĂȚEAN T. *Protecția europeană și internațională a drepturilor omului*. București: Universul Juridic, 2012. 363 p.
5. Hotărârea Curții Constituționale a Federației Ruse nr.21-P/2015 din 14 iulie 2015 [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision201896.pdf>
6. Opinia interimară asupra amendamentelor la Legea Constituțională Federală privind Curtea Constituțională a Federației Ruse, adoptată de Comisia de la Veneția la 11-12 martie 2016 [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)005-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)005-e)
7. Hotărârea Curții Constituționale a Federației Ruse nr.12-P/2016 din 19 aprilie 2016 [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision230222.pdf>
8. Opinia finală asupra amendamentelor la Legea Constituțională Federală privind Curtea Constituțională a Federației Ruse, adoptată de Comisia de la Veneția la 10-11 iunie 2016 [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)016-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)016-e)
9. Opinia asupra proiectului de amendamente la Constituție (semnat de Președintele Federației Ruse la 14 martie 2020) privind executarea în Federația Rusă a hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului, adoptată de Comisia de la Veneția la 18 iunie 2020 [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2020\)009-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2020)009-e)
10. Cauza *Catan și alții c. Republicii Moldova și Rusiei* (cererile nr.43370/04, 18454/06 și 8252/05), hotărârea din 19 octombrie 2012 [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114082>
11. Regulamentul Comitetului de Miniștri privind supravegherea executării hotărârilor și a condițiilor reglementărilor amiabile, adoptat la 10 mai 2006 și amendat la 18 ianuarie 2017 [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: <https://rm.coe.int/16806eebf0>
12. Rezoluția interimară ResDH(2005)42 din 22 aprilie 2005, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: <http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=001-69844>

13. Rezoluția interimară ResDH(2005)84 din 13 iulie 2005, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: <http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=001-69991>
14. Rezoluția interimară ResDH(2006)11 din 1 martie 2006, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: <http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=001-72635>
15. Rezoluția interimară ResDH(2006)26 din 10 mai 2006, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: <http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=001-75394>
16. Rezoluția interimară CM/ResDH(2007)106 din 12 iulie 2007, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: <http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=001-83932>
17. Rezoluția finală CM/ResDH(2014)37 din 6 martie 2014, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: <http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=001-146491>
18. Rezoluția interimară CM/ResDH(2014)184 din 25 septembrie 2014, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: <http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=001-147955>
19. Rezoluția interimară CM/ResDH(2015)46 din 12 martie 2015, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: <http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=001-153271>
20. Rezoluția interimară CM/ResDH(2015)157 din 24 septembrie 2015, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: <http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=001-157858>
21. Rezoluția interimară CM/ResDH(2020)183 din 3 septembrie 2020, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: <http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=001-204664>
22. Comunicarea de la autoritățile rusești (07/11/2019) privind cauza *Catan și alții c. Federației Ruse* (cererea nr.43370/04) [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168098b4d7
23. Cauza *Ilgar Mammadov c. Azerbaidjanului* (cererea nr.15172/13), hotărârea din 29 mai 2019 [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193543>
24. Rezoluția finală CM/ResDH(2020)178 din 3 septembrie 2020, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: <http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=001-204747>
25. Statutul Consiliului Europei din 1949 [Accesat: 11.01.2021]. Disponibil: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680935bd0>
26. POPESCU, C.-L. *Protecția internațională a drepturilor omului. Surse, instituții, proceduri*: Note de curs. București: ALL Beck, 2000. 346 p.

Date despre autor:

Corina ȘIMAN, doctorandă, Școala doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: corina.shiman@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8215-7532

Prezentat la 14.01.2021